

क्षयरोग

क्षयरोगावरील प्रचलित औषधांना मायक्रोबॅक्टेरियम जंतूंचा औषध प्रतिरोध TB (MDR-TB) ते अति औषध प्रतिरोध TB (XDR-TB) मध्ये विस्तारण होण्याच्या घटनेचे आपण साक्षीदार आहोत.

• MDR-TB (औषध प्रतिरोध टी.बी.)

MDR-TB मध्ये क्षयरोगाचे जंतू प्रथम श्रेणी औषधे बहुदा रिफामपिसीन व आयसोनियाझाईड ला प्रतिरोध दाखवतात. प्रथम श्रेणीतील औषधे योग्य वेळेत व योग्य प्रमाणात न घेतली गेल्यामुळे प्रतिरोध निर्माण होतो.

• XDR-TB (अति औषध प्रतिरोध टी.बी.)

XDR-TB मध्ये क्षयरोगाचे जंतू सर्व फ्लोरोक्विनोलोन्स,द्वितीय श्रेणीतील सुईने शरीरात टोचल्या जाणा-या (कॅप्रोमायसिन, केनामायसिन व अमिकासीन) औषधांपैकी एक व रिफामपिसीन आयसोनियाझाईड औषधांना दाद देत नाही.

MDR-TB मध्ये योग्य ती काळजी न घेतली गेल्यामुळे XDR-TB निर्माण होतो.

• औषध प्रतिरोध (Resistance) निर्माण होण्याची कारणे:

(खाली नमुद केलेले घटक कमी उपचारात्मकता व अपयशी उपचारास कारणीभूत ठरतात व अखेरीस क्षयरोगाचा प्रसार व संसर्ग लांबला जातो.)

1. विसंगत व अंशिक उपचार.
2. रोग्यास बरे वाटू लागल्यास त्याच्याद्वारे औषधे योग्य वेळेस, नियमित प्रमाणात न घेणे.
3. डॉक्टर व आरोग्य कर्मचा-या द्वारा चुकीची औषधे दिली जाणे.
4. अनियमित औषध पुरवठा.
5. रुग्ण संबधित घटक. (निष्ठापूर्वक औषधे न घेणे, सामाजिक कलंक, सह रोग ग्रस्त स्थिती, सामाजिक- आर्थिक परिस्थिती, औषधांचे होणारे दुष्परिणाम.)

DOTS अंतर्गत फार्मासिस्टची भूमिका:

1. टी.बी. संदर्भात समुदाय जागृती.
2. छातीच्या आजारा निगडीत संदर्भ घेणे.
3. DOTS उपचाराची तरतूद व देखरेख.
4. रोग्यासंबधित माहितीची नोंद.
5. खाजगी क्षेत्रातील रोग्यांना DOTS कडे वळविण्याचा प्रयत्न करणे.

टि.बी. फार्मासिस्टची भूमिका वरीलप्रमाणे स्पष्ट केलेली असली तरी कुठल्याही स्तरावर कार्यरत असलेल्या फार्मासिस्टला टी.बी. संदर्भात मूलभूत, सोपी, ठराविक , योजनाबध्द चार औषधांची माहिती असणे गरजेचे आहे . जरी तुम्ही DOT प्रदाता नसाल तरी जेव्हा केव्हा क्षयरोग विरोधी औषधाची सुची तुमच्या निदर्शनास येते तेव्हा ठराविक औषधे दिली गेली आहेत की नाही व द्वितीय श्रेणीतील औषधांचा अनियमित वापर केला गेला नाही याबाबत सावध असणे गरजेचे आहे. स्वतः औषधोपचार करणा-या व्यक्तींच्या संपर्कात फार्मासिस्ट अग्रभागी येतो त्यामुळे फार्मासिस्ट टी.बी. रुग्णांना ओळखण्यास महत्वाचा वाटा उचलतो.आपण सर्वांनी जर या उपक्रमात पुढाकार घेतला तर XDR TB ची परिस्थिती उद्भवणारच नाही व त्यामुळे फार्मासिस्टची आरोग्य सुरक्षा अधिकारी अशी बळकट प्रतिमा निर्माण करण्यास मदत होईल.

क्षयरोग हा फुफ्फुसाचा तीव्र संसर्ग मायक्रोबॅक्टेरियम ट्युबरक्युलोसिस या जीवजंतुमुळे होतो. टी.बी. चा प्रसार हवेच्या माध्यमातून होतो.

टी.बी. चा धोका कसा वाढतो?

- टी.बी. झालेल्या रुग्णांचा जवळचा संपर्क.
- टी.बी. रोगाचे प्रमाण अधिक असलेल्या भागात प्रवास करणे जसे अफ्रिका, आशिया किंवा लॅटिन अमेरिका.
- व्यक्तींच्या मोठ्या गटासोबत लहान जागी काम करणे किंवा रहाणे.
- व्क्तीची वैद्यकीय स्थिती जसे एच.आय.व्ही, मधुमेह, कर्करोग. मुत्रसंस्थेच्या आजारांनी ग्रस्त.

टी.बी.ची लक्षणे कोणती?

टी.बी. हा सक्रिय किंवा गुप्त असू शकतो. सक्रिय म्हणजे टी.बी. ची लक्षणे दिसून येतात. व गुप्त म्हणजे लक्षणे दिसून येत नाहीत परंतू कालांतराने ती विकसित होतात.टी.बी.चा बहुदा फुफ्फुसावर प्रादुर्भाव आढळतो. परंतू शरीरातील कोणत्याही अवयवांस त्यांचा संसर्ग होऊ शकतो.

टी.बी. ची लक्षणे पुढीलप्रमाणे

- ताप किंवा रात्री घाम येणे.
- घटणारे वजन.
- थकवा.
- 3 आठवड्यापेक्षा जास्त खोकला.
- बेडक्यातून रक्त पडणे.
- श्वास घेतांना छाती किंवा पाठीच्या वरच्या भागात दुखणे.
- श्वास घेण्यास त्रास होणे.

टी.बी. चा उपचार काय?

उपचार योजना: नव्याने आढळलेले व पुर्वी उपचार न घेतलेल्या टी.बी रुग्णांसाठी 2-3 महिने प्रथम केंद्रित टप्पा व 4-5 महिने सुरु राहणारा टप्पा यांचा उपचार पध्दतीत समावेश होतो.

प्रथम केंद्रित टप्पा (Initial Intensive Phase) प्रथम श्रेणीतील 4 प्रतिजैविके, आयसोनिआझिड (INH) रिफामपीसीन (RIF) पायरजिनामाईड (PZA) व इथ्यामबुटॉल (EMB) वापरली जातात. या टप्प्यात 2 महिन्यांनंतर क्षयजंतूची औषधांशी असलेल्या संवेदनशीलतेवर अवलंबून PZA व EMB थांबवली जातात. सुरु राहणारा टप्पा (Continuation Phase) यात क्षयजंतूची औषधांशी असलेले संवेदनशीलता तपासून INH व RIF 4-5 महिने सुरु ठेवली जातात.

औषधे घेण्यास विसरू नका

- DOT योजनेत सहभागी व्हा.(या अंतर्गत प्रदाता तुमची औषधे योग्यरित्या रोजच्या ठरलेल्या वेळी घेण्यास मदत करतील)
- रोजच्या ठरलेल्या वेळी औषधे घ्या.
- स्मरणपत्रे तयार करा कुटुंबातील व्यक्ती व मित्रांना औषधाची वेळ स्मरणात आणण्यास सांगावी.
- औषधे तुमच्या स्मरणात राहतील अशा ठिकाणी ठेवा, लहान मुले औषधांच्या संपर्कात येणार नाहीत याची काळजी घ्या.

मी टी.बी. चा प्रसार कसा थांबवू शकतो?

- औषधे सांगितल्याप्रमाणे घ्या, जर तुम्ही एकवेळच्या गोळ्या विसरलात तर त्या गोळ्या वगळून दुसरी औषधे ठरलेल्या वेळी घ्या.
- हात स्वच्छ धुवा.(शिंकल्यानंतर, खोकल्यानंतर हात स्वच्छ साबण व पाण्याने धुवा. जेवण बनविण्याआधी व खाण्याआधी हात स्वच्छ असल्याची काळजी घ्या.)
- गरज असेल तेंव्हा नाक, तोंड झाकून घ्या. खोकतांना, शिंकतांना टिश्यूचा वापर करा. शक्य असल्यास टिश्यूची योग्य ती विल्हेवाट लावा.
- इतरांशी जवळचा संपर्क टाळा.(संपर्कामुळे लहान मुले व वृद्ध यांच्या टी.बी संसर्गाचा धोका अधिक असतो.)
- मित्र, सहकर्मचारी व कुटुंबातील व्यक्तींना तुम्हाला टी.बी. असल्याची माहिती द्या.

मी आरोग्य प्रदाताची मदत केव्हा घ्यावी?

- जर तुम्हाला ताप, अंगावर चटटे, मळमळ व उलटया होत असतील तर.
- डोळ्यातील बुबुळाचा किंवा त्वचेचा रंग पिवळसर झाला असेल, लघवीचा रंग गडद चॉकलेटी असेल तर.
- औषधे घेतली तरी तुमची लक्षणे कमी होत नाहीत व तीव्र होत असतील अशा वेळी.
- जर 3-4 आठवडे चालणारा बेडकायुक्त खोकला असेल.

तातडीने उपचार घेणे केव्हा गरजेचे आहे?

- जेव्हा छातीत दुखणे, बेडक्यातून रक्त पडत आहे अशा वेळी.
- श्वास घेण्यास त्रास होत असेल, ताप, डोकेदुखी, मान अवघडणे आढळल्यास.

